

**Türk Borçlar Kanunu'nun 67. Maddesi ile Hayvanları Koruma Kanunu'nun 5.
Maddesi Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi***

*An Evaluation of the Relationship Between Article 67 of the Turkish Code of Obligations and
Article 5 of the Animal Protection Law*

Duygu DURAN**

Öz

Türk hukukunda hayvan bulunduranların sorumluluğu, Türk Borçlar Kanunu'nun 67. maddesinde düzenlenen kusursuz sorumluluk ilkesi çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu çalışma ile hayvan bulunduranın sorumluluğuna ilişkin ilgili düzenlemenin hukuki niteliği, kapsamı ve kurtuluş kanıtı imkânı değerlendirilip, yargı kararları ışığında söz konusu sorumluluğun sınırları ve hayvan sahiplerinin yükümlülükleri analiz edilmektedir. Bu bağlamda Hayvanları Koruma Kanunu'nun 5. maddesinde yer alan "Hayvanların Sahiplenilmesi ve Bakımı" hükmünün, Borçlar Kanunu'nun 67. maddesinin devamı mı yoksa istisnası mı olduğu yönündeki doktrinsel görüş ayrılıkları incelenmekte ve bu iki düzenlemenin uygulama alanları yönünden bir karşılaştırma yapılmaktadır. Ayrıca Avrupa Birliği düzenlemeleriyle Türk hukukundaki yaklaşımlar mukayese edilerek, hayvan sahiplerinin sorumluluğuna ilişkin karşılaştırmalı hukuk perspektifinden bir değerlendirme yapılması amaçlanmaktadır. Çalışmamızda kusurlu ve kusursuz sorumluluk kavramlarının hayvan sahipliği bağlamındaki

* **Makalenin Geliş Tarihi/Received:** 17.01.2026, **Makalenin Kabul Tarihi/Accepted:** 31.03.2026.

İntihal/Plagiarism: Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir./This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.

** Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi (eposta/e-mail: duygu.duran@student.asbu.edu.tr, ORCID: 0009-0009-0290-1068).

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ile lisanslanmıştır. /This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY NC).

uygulaması, mevcut mevzuatın hayvan hakları bakımından yeterliliği ve Türk hukukundaki düzenlemelerin etkinliği tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hayvan Bulunduran, Kusursuz Sorumluluk, Kusur Sorumluluğu, Evcil Hayvan, Hayvanları Koruma Kanunu.

Abstract

*The liability of animal keepers in Turkish law is addressed within the framework of the **strict liability principle** regulated under Article 67 of the Turkish Code of Obligations. This study evaluates the legal nature, scope, and the possibility of **exculpatory evidence** regarding the keeper's liability, while analyzing the boundaries of said liability and the obligations of animal owners in light of judicial decisions.*

*In this context, doctrinal disagreements regarding whether the "Ownership and Care of Animals" provision in Article 5 of the Animal Protection Law constitutes an extension or an exception to Article 67 of the Code of Obligations are examined, and a comparison is made between the application areas of these two regulations. Furthermore, by comparing European Union regulations with the approaches in Turkish law, it aims to provide an assessment from a **comparative law perspective** regarding the liability of animal owners.*

Our study discusses the application of the concepts of fault-based and strict liability in the context of animal ownership, the adequacy of current legislation regarding animal rights, and the effectiveness of the regulations within the Turkish legal system.

Key Words: Animal Keeper, Strict Liability, Fault-Based Liability, Pets, Animal Protection Law.

GİRİŞ

Türk borçlar hukuku uyarınca her ne kadar asıl olan kusur sorumluluğu olsa da 6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu'nun (TBK) istisnai olarak kusursuz sorumluluk hâllerini düzenlediği durumlar da bulunmaktadır. İstisnai düzenlemeler dışında, Türk Borçlar Kanunu uyarınca esas alınan sorumluluk hukukunun temel amacı, bu ilkeye aykırı olarak bir zarar meydana geldiğinde, oluşan zarar yükünün zarara uğrayandan zarar verene aktarılmasını sağlamaktır. Dolayısıyla asıl kural; zarar verenin yalnızca zarara yol açmasının, sorumluluğunun doğması için tek başına yeterli sayılmamasıdır. Aynı zamanda, "*nulla indemnitas sine culpa*" (kusursuz tazminat olmaz) ilkesine göre zarar verenin kusurlu olması da gerekmektedir.¹ Türk Borçlar Kanunu'nun 49. maddesi uyarınca da "*kusurlu ve hukuka aykırı bir fülle başkasına zarar veren*" niteliğini haiz bir kimsenin zararı gidermekle mükellef olduğu hüküm altına alınmıştır. Sorumluluğun doğabilmesi için birtakım temel unsurlar aranmakta olup bu unsurlar; zarar, kusur, hukuka aykırılık ve illiyet bağı şeklindedir.²

¹ Başak Başoğlu, 'Sözleşme Dışı Kusursuz Sorumluluk Hukuku ve Özellikle Tehlike Sorumluluğuna İlişkin Değerlendirmeler' (2015) 6 [2] İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 29

² M. Halit Korkusuz, 'Tehlike Sorumluluğunun Hukukumuzdaki Yeri' (2011) 16 [25] Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 89; Fikret Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (29. bs Legem Yayıncılık 2024) 468; M. Kemal Oğuzman ve Turgut Öz, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (22. bs Vedat Kitapçılık) 366; M. Reşit

Bazı istisnai durumlarda kusur aranmaksızın veya bazen zarar ya da hukuka aykırılık unsurları olmaksızın sorumluluk doğabileceği kabul edilmektedir.³ Başka bir ifadeyle, kusursuz sorumlulukta kusur, sorumluluğun kurucu unsurlarından biri olarak sayılmamaktadır.⁴ Bu istisnai kusursuz sorumluluk rejimlerinde, sorumluluğun doğması kusura değil, belirli bir hukuki veya maddi olguya dayandırılmaktadır. Bu tür düzenlemelerde sorumluluk, zarar ile sorumluluk yüklenen kişinin faaliyet veya durumu arasında bir nedensellik bağının varlığı esas alınarak kurulmaktadır. Başka bir ifadeyle, kusur aranmaksızın yalnızca sebep olma ilkesine dayalı bir şekilde sorumluluk tesis edilmekte ve bu bağlamda zararın meydana gelmesinde belirleyici olan olgu, sorumluluğun temelini oluşturmaktadır.⁵ Kusursuz sorumluluk hâllerinden biri ise hayvan bulunduranın sorumluluğu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, Türk Borçlar Kanunu'nun 67. maddesi uyarınca hayvan bulunduran kavramından "Bir hayvanın bakımını sürekli veya geçici olarak üstlenen kişi" anlaşılmaktadır. Hayvan bulunduranın tanımından hareketle, bu kişinin mutlaka hayvanın sahibi olmasının gerekmediği söylenebilmektedir. Hayvanın mülkiyetinin ötesinde, herhangi bir aynî ya da şahsî hakka dayanarak hayvanı yönetimi altında bulunduran kişiler de bu sorumluluğun kapsamına girmektedir. İlâveten, hayvanın zilyetliğini haksız yoldan elde eden bir kişi bile, ilgili sorumluluğu üstlenmiş olarak kabul edilmektedir.⁶ Aynı maddenin devamında da hayvanların doğurabileceği zararlar nedeniyle, kişinin kusuru bulunmasa dahi sorumluluk taşıdığı belirtilmiştir. Bu durum, hayvanların doğasında barındırdığı tehlikeler sebebiyle, bulunduranın yükümlülüklerinin devamlılığını sağlamaktadır.

5199 sayılı Hayvanları Koruma Kanunu'nun (HKK) 5. maddesinde, "hayvan sahibi" ifadesi kullanılarak hayvan sahiplerine doğrudan sorumluluk yüklenmiştir. Ancak bu düzenlemenin kusura dayalı mı yoksa kusursuz sorumluluk esasına mı göre yapıldığı tartışmalıdır. Hayvanları Koruma Kanunu'nun, Türk Borçlar Kanunu'na göre daha özel nitelikte bir kanun olduğu düşünüldüğünde; HKK m 5'te yer alan bu düzenlemenin TBK'da yer alan hayvan bulunduranın sorumluluğuna ilişkin düzenlemede bir değişiklik mi yarattığı; yoksa ilgili düzenlemenin devamı niteliğini mi haiz olduğunun tespiti önem arz etmektedir.

Karahasan, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (Seçkin Yayıncılık 2003) 365; Selahattin Sulhi Tekinay, Sermet Akman, Haluk Burcuoğlu ve Atilla Altop, *Borçlar Hukuku – Genel Hükümler* (7. bs Beta Yayınları 2014) 309–311; Fahrettin Aral, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler – Şemalarla Açıklamalı* (5. bs Yetkin Yayınları 2022) 158–167.

³ Oğuzman ve Öz (n 2) 54; Eren (n 2) 573; Hâluk Tandoğan, *Kusura Dayanmayan Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku*, (1981), 6

⁴ Eren (n 3) 572

⁵ Erdem Büyüksağış, 'Tehlike Esasına Dayanan Genel Sorumluluk Kuralı Üzerine Eleştirel Değerlendirmeler' (2006) 8 [1] Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 1

⁶ Mehmet Ayan, *Eşya Hukuku II, Mülkiyet*, (10. Baskı, 2020), 521–522; Aytekin Aybay ve Hüseyin Hatemi, *Eşya Hukuku*, (2009), 147; Halûk N. Nomer ve Mehmet Serkan Ergüne, *Eşya Hukuku*, (10. Baskı, On İki Levha Yayıncılık 2023), 230–232; Hasan Erman, *Eşya Hukuku Dersleri*, (1. Baskı, Yetkin Yayınları 2020), 423–425.

I. TEMEL KAVRAMLAR

A. Türk Borçlar Kanunu'nun 67. Maddesi ve Kusursuz Sorumluluk Kavramı

Hayvan bulunduranın sorumluluğu, Türk Borçlar Kanunu'nun 67 ve 68. maddelerinde ele alınmaktadır. Sorumluluğun temel esasları, 67. maddede düzenlenmiş olup, bu madde hayvanın bakımını ve kontrolünü üstlenen kişinin hukukî yükümlülüklerini ihtiva etmektedir. İlgili düzenlemede, kanunun hangi niteliklere sahip kişileri “hayvan bulunduran” olarak kabul ettiği açıkça belirtilmektedir. Bu kişilerin, herhangi bir kusur şartı aranmaksızın, bulundurdukları hayvanların verdiği zararlardan sorumlu tutulduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, zilyetlik ilkesi esas alınmaktadır.⁷

Türk Borçlar Kanunu'nun 67. maddesinin ikinci fıkrası, “Eğer hayvan bulunduran, zararın meydana gelmesini engellemek için gerekli özeni gösterdiğini kanıtlarsa sorumluluktan kurtulabilir.” şeklindedir. Bu hüküm, hayvan bulunduran kişiye şartları olduğu takdirde sorumluluktan kurtulma imkânı tanımaktadır. Son fıkrada ise “Hayvan, bir başkası ya da başka bir hayvan tarafından ürkütülmüşse, hayvan bulunduranın bu kişilere karşı rücu hakkı saklıdır” hükmüyle, hayvan bulunduranın zarar nedeniyle başkalarına başvurma hakkı tanınmıştır. Bu noktada tartışılması gereken en önemli unsur kurtuluş kanıtının kusursuz sorumluluğa etkisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Hayvan bulundurana kurtuluş kanıtı göstererek sorumluluktan kurtulma imkânı tanıyan objektif sorumluluğa, “olağan objektif sorumluluk” ismi verilmiştir.⁸ Kurtuluş kanıtı kişinin kendisine yüklenen ödevi yerine getirmesi halinde sorumluluğu ortadan kaldıran bir durum yarattığı için kanaatimizce kusura bağlı bir sorumluluk gerektirdiğini akla getirebilmektedir. Ancak önemli bir fark olarak; kusura dayalı sorumlulukta kusurun ispatı zarar görene düşerken, kurtuluş kanıtı öngörülen kusursuz sorumluluk türlerinde, sorumlunun kusursuz olduğunu ispat etmesi gerekir. Kanunun sistematüğinden ve hâkim görüşten farklı olarak kanaatimizce her ne kadar ispat yükümlülüğü yönünden kusursuz sorumluluk kişi için ağırlaştırıcı bir durum ise de ödevini yerine getiren sorumlu tutulamadığından, hayvan bulunduranın sorumluluğunu da kusur sorumluluğu olarak nitelendirmek gerekir.

Literatürde kurtuluş kanıtı getirmeyen kusursuz sorumluluk hâllerine ise ağırlaştırılmış objektif sorumluluk denilmektedir.⁹ Kurtuluş kanıtı getirilen kusursuz sorumluluk hâlleri ise kusursuz sorumluluğun ağırlaştırılmış olmayan yani bir nevi hafifletilmiş hali olarak değerlendirilmiştir.¹⁰ Haliyle doktrinde hayvan bulunduranın sorumluluğunun kusursuz sorumluluk olarak değerlendirilmesi konusunda sistematik yorum uyarınca herhangi bir tartışma bulunmamaktadır. Doktrindeki bu yerleşik görüşün aksine; kanaatimizce, hayvan bulunduranın sorumluluğu gibi 'kurtuluş kanıtı' getirilebilen haller, özünde kusur sorumluluğunun bir türü olarak kabul edilmelidir. Zira failin, gerekli özeni gösterdiğini ispat ederek sorumluluktan kurtulabilmesi, aslında kendi kusursuzluğunu kanıtlaması anlamına gelmektedir. Eğer sorumluluktan kurtulma yolu 'özen borcuna uygunluk' üzerinden geçiyorsa,

⁷ Eren (n 4) 685; Oğuzman ve Öz (n 3) 154

⁸ Ahmet M. Kılıçoğlu, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (28. bs Turhan Kitabevi 2024) 245; Aral (n 2) 158.

⁹ Eren (n 5) 500; Tandoğan (2) 155; Safa Reisoğlu, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, (Beta Yayınevi 1998), 214.

¹⁰ Reisoğlu (n 2) 215

burada sorumluluğun kurucu unsurları arasında zımnen de olsa bir kusur aranıyor demektir. Dolayısıyla, ispat yükünün yer değiştirerek faile yüklendiği bu tür hâlleri, kusursuz sorumluluk yerine, kusur unsurunun varlığının varsayıldığı bir kusur sorumluluğu rejimi olarak değerlendirmekteyiz. Nitekim Yargıtay bir kararında,¹¹ hayvan bulduranın sorumluluğunu, zarar verenin kusurunun zarar gören tarafından ispat edilmesini zorunlu tutan TBK m 50 hükmüne atıf yapılmak sureti ile değerlendirilmiştir.

Doktrindeki hâkim görüş, TBK m 67 kapsamındaki sorumluluğu, bir 'olağan sebep sorumluluğu' olarak nitelendirerek, hayvan bulduranın özen yükümlülüğünü yerine getirdiğini ispat ederek sorumluluktan kurtulabileceğini kabul etmektedir. Ancak burada 'özen yükümlülüğünün ihlali' ile kusur sorumluluğundaki 'kusur' kavramları arasındaki farkı titizlikle vurgulamak gerekir; zira kusur sorumluluğunda failin subjektif durumu sorgulanırken, TBK m 67 altındaki özen yükümlülüğünde objektif bir davranış normuna aykırılık esas alınmaktadır. Bir başka ifadeyle, hayvan bulduran kişi şahsen kusursuz olsa dahi, objektif olarak kendisinden beklenen özenin altına düştüğü anda sorumlu tutulmaktadır ki bu durum, hükmün 'kusura dayalı sorumluluk' ile 'tehlike sorumluluğu' arasındaki hibrid ve özgün konumunu teyit etmektedir. Bu temel hukuki nitelendirmeden hareketle, kanun koyucunun iradesini ve maddenin uygulama alanını daha iyi kavramak adına çeşitli yorum yöntemlerine başvurulması zaruridir.

Lafzi olarak TBK m 68 hükmüne bakıldığında hükümdeki ifadelerden hareketle, sorumluluk ilkesel olarak hayvan buldurana yüklenmiş görünse de kurtuluş kanıtı sunulması imkânı tanındığından, hüküm kusur sorumluluğunun ters çevrilmiş ispat yüküyle çalışan bir türü olarak değerlendirilebilir. Nitekim kural olarak zarar gören zarara sebebiyet veren kişinin kusurunu ispatla yükümlüken ilgili hükümde zarara sebebiyet verdiği iddia olunan kişi kusuru bulunmadığını ispatla yükümlüdür. Ancak kusursuz olduğunu ispatlaması halinde, ispat yükünün kimde olduğu önem arz etmeksizin, kusuru bulunmadığında ilgili hüküm uyarınca hayvan bulduran sorumlu tutulamaz.

Amaçsal yoruma göre, TBK m 67'nin hedefi, hayvanların sebep olduğu zararlardan mağdurların korunmasıdır. Ancak bu koruma, hayvan bulduranın tamamen kusursuz olduğu durumları kapsamayacak şekilde dengelenmiştir. Yasa koyucunun burada yaptığı dengeleme, toplumsal adalet anlayışına dayanmaktadır ve eğer hayvan bulduran gerekli tüm tedbirleri almışsa, bu kişi sorumluluktan kurtulmaktadır. Buna karşılık, bir tedbirsizlik veya ihmal varsa, sorumluluk devam edecektir. Bu yorum yöntemiyle, TBK m 67'nin, kusursuz sorumluluk görünümünde bir kusur sorumluluğu düzenlemesi olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Hükmün temel amacı, hayvan bulduranın özen yükümlülüğüne vurgu yaparak mağdurun korunması ve zararın adil bir şekilde tazmin edilmesini sağlamaktır. Ancak bu adalet sağlanırken tüm önlemleri alan kusursuz kişinin de bedel ödemesine sebebiyet verilmek istenmemiş hakkaniyet iki taraflı korunmaya çalışılmıştır.

Hükmün ekonomik, sosyal ve ahlaki değerlerine odaklanarak teleolojik yorumla bakacak olursak ilgili hükmün ekonomik hedefi hayvan bulduranın, hayvanın zarar verebileceği

¹¹ Y 3 HD, E 2020/9591, K 2020/8264, T 24.12.2020.

risklere karşı daha dikkatli ve tedbirli olmasını sağlamak ve bu duruma karşı bir nevi sigorta sistemi oluşturarak etkin bir şekilde uygulanmasını teşvik etmektir. Sosyal açıdan bakıldığında, hayvan bulundurmanın sorumluluk getirdiği bilinciyle, toplumda daha güvenli bir çevre oluşturulması hedeflendiği ve ahlaki etki yönünden hayvan bulunduranın, bakım ve gözetim yükümlülüğünü ihmal etmeme bilincini aşlamayı sağladığı söylenebilir. Bu kapsamda teleolojik açıdan bakıldığında, TBK m 67'nin amacı, hayvan bulundurmanın getirdiği risklerin toplumsal düzeyde adil bir şekilde paylaşılmasını sağlamak ve zarar verenin kusurlu olmadığı durumlarda da adaletsiz bir şekilde sorumlu saymak değil kendisine ispat yükü getirmek suretiyle dengeleyici bir çözüm sunmaktır. İspat yükünün yer değiştirmesiyle birlikte sorumluluk, 'kusurun varlığının karine olarak kabul edildiği' bir yapıya bürünür. Bu sistemde, kişinin kusurlu olmadığı anlaşıldığı durumlarda artık kendisine bir sorumluluk atfedilmesi mümkün değildir.

Yargı içtihatlarına bakıldığında, her ne kadar sistematik yorum yoluyla hayvan bulunduranın kusursuz sorumluluğu benimsendiği ifade edilse de hayvan bulunduranın sorumluluğuna dayalı bir maddi tazminat davasında Yargıtay, 4721 sayılı Türk Medeni Kanunu'nun (TMK) 6. maddesi ile TBK'nın 50. maddesine atıf yaparak ispat yükünü zarar gördüğünü iddia edene yüklemiştir. Aynı konulu davaya ilişkin ise Yargıtay bir başka kararında,¹² aksi yönde olarak hayvan bulunduranın sorumluluğunun kusura dayanmayacağı söylenmiştir.

Sorumluluğun niteliğine ilişkin tartışmaların odak noktasını, kanunda zikredilen 'özen' kavramının nasıl yorumlanması gerektiği teşkil etmektedir. Bir görüşe göre özen ifadesi ile objektif özen¹³ kastedilmekte olup durumun koşullarına göre tedbirler belirlenmektedir. Koşullar değerlendirilirken ise hayvan bulunduranın yaş, sağlık, cinsiyet, deneyim gibi özellikleri değil, bulundurduğu hayvanın cinsi, huyu, çevresel koşullar gibi durumlar değerlendirme konusu yapılmaktadır.¹⁴ Yargıtay kararı¹⁵ uyarınca da sorumluluktan kurtulmak için somut şartlarda gereken objektif özenin gösterildiğinin ispatlanması gerekmektedir. Bu koşulların varlığı halinde ise illiyet bağı kesilmiş sayılmaktadır. Yargıtay bir kararında,¹⁶ tır içindeki hayvanların ipe bağlanmış olmasına rağmen tırın üzerinde bir branda yahut ağ üst örtüsü şeklinde engelleyici bir aparatın bulunmaması, davalının kurtuluş kanıtına dayanmasına engel olarak kabul edilmiştir.

Diğer bir görüşe göre ise gereken özenin gösterilip gösterilmediğinin tespitinde kişinin yaşı, deneyimi, eğitimi, ya da hayvanı bulundurma sebebi gibi sübjektif koşullar da değerlendirmeye alınmaktadır.¹⁷ Bu koşullar haricinde bulundurulan hayvanın cinsi de göz

¹² Y 3 HD, E 2017/13265, K 2019/4609, T 16.05.2019.

¹³ Eren (n 6) 660; Antalya (n 2) 57; Elif Bolat Türkdoğan, *Türk Hukukunda Bir Kusursuz Sorumluluk Türü Olarak Objektif Özen Ödevine Dayalı Sorumluluk* (Adalet Yayınları 2021) 220.

¹⁴ Kılıçoğlu (n 2) 334; Eren (n 7) 889

¹⁵ Y 3 HD, E 2019/4263, K 2019/9309, T 26.11.2019.

¹⁶ Y 17 HD, E 2015/5736, K 2015/13018, T 30.11.2015.

¹⁷ Ahmet Akıncı, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (14. bs, Ekim Yayınları 2022) 255; O. Gökhan Antalya, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, C I (2. bs Seçkin Yayıncılık 2019) 296; Oğuzman ve Öz (n 4) 165.

önünde bulundurulmaktadır.¹⁸ İlgili düzenlemeler ve yargı kararları, TBK m 67'nin günümüz hukukunda gerek zarar görenin gerekse de sorumlu tutulan kişinin haklarını dengeli bir şekilde korumayı amaçladığını göstermektedir. Kusursuz sorumluluk, zarar verenin iradesi dışında gelişen durumlarda bile, özellikle tehlike yaratan faaliyetlerde toplumsal düzenin korunması amacıyla, öngörülen bir sorumluluk türüdür.¹⁹

Türk Borçlar Kanunu m. 68'de ise hayvan bulduranın sorumluluğuna ilişkin ek hükümler içermektedir. Bu maddede, bir hayvanın başkasına ait taşınmaza zarar vermesi durumunda taşınmaz malikine verilen haklar düzenlenmiştir. İlk fıkraya göre, "Bir hayvan başka bir taşınmaza zarar verirse, taşınmazın zilyedi, hayvanı yakalayabilir ve zarar giderilene kadar alıkoyabilir; koşullar uygun olduğunda hayvanı başka yollarla etkisiz hale getirebilir." İkinci fıkrada ise, taşınmaz zilyedinin hayvan sahibini bilgilendirme ve gerekli araştırmaları yapma yükümlülüğü düzenlenmiştir.

Hayvan bulduranın sorumluluğu illiyet bağı kesen durumlarda ortadan kalkmaktadır. İlliyet bağı kesen diğer durumlar ise mücbir sebep, zarar görenin ağır kusuru veya üçüncü bir kişinin ağır kusuru olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁰

Hayvan bulduranın sorumluluğu, üçüncü kişilerin kusurunun illiyet bağı kesip kesmediğine göre farklı sonuçlar doğurmaktadır. Yargıtay bir kararında,²¹ üçüncü bir kişinin kusurunun hayvanın eylemiyle meydana gelen zarar arasındaki illiyet bağı kesecek ölçüde ağır olması hâlinde, hayvan bulduranın sorumluluğunun ortadan kalkacağını vurgulamıştır. Burada, üçüncü kişinin ağır kusuru, hayvanın fiili ile zarar arasındaki nedensellik ilişkisini kopararak sorumluluğu hayvan bulduranından uzaklaştırmaktadır. Öte yandan, üçüncü kişinin kusuru illiyet bağı koparacak derecede ağır olmaz ise illiyet bağı devam etmekte ve hayvan bulduranın sorumluluğu geçerli kalmaktadır. Böyle bir durumda, Türk Borçlar Kanunu madde 67/3 uyarınca, hayvan bulduran kişi, zararın karşılanması için üçüncü kişiye kendi kusuru oranında rücu edebilmektedir. Bu düzenleme ile yalnızca mağdurun zararının tazmini güvence altına alınmamış, aynı zamanda hayvan üzerinde fiili hâkimiyet kuran kişilerin de sorumluluğu kapsam altına alınmıştır.²² Bir hayvanın zarar verici hareketine sebep olan fiil, hayvanın başka bir kişi tarafından kasıtlı olarak ürkütülmesi ya da provoke edilmesi sonucu gerçekleşmişse, hayvan bulduran kişi, zarar karşısında rücu hakkına sahip olabilir.²³ Bu

¹⁸ Haluk Tandoğan, *Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri – II*, Cilt II (İstanbul: Vedat Kitapçılık, 2010), 155.

¹⁹ Ayça Akkayan Yıldırım, '6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu Düzenlemeleri Çerçevesinde Kusursuz Sorumluluğun Özel Bir Türü Olarak Tehlike Sorumluluğu' (2012) 70 [1] İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası 203; Mesut Serdar Çekin, *6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu Madde 71 Çerçevesinde Tehlike Sorumluluğu* (1. bs On İki Levha Yayıncılık 2016) 56; Senem Saraç, *Türk Borçlar Kanunu'nda Tehlike Sorumluluğu* (1. bs On İki Levha Yayıncılık 2013) 72; Özge Yücel, *Türk Borçlar Kanununa Göre Genel Tehlike Sorumluluğu* (1. bs Seçkin Yayıncılık 2014) 53; Birgül Yiğit, *Genel Tehlike Sorumluluğu* (1. bs Seçkin Yayıncılık 2022) 34.

²⁰ Başak Baysal, *Zarar Görenin Kusuru*, (On İki Levha 2012), 29; Eren (n 8) 529; Kılıçoğlu (n 3) 495

²¹ Y 17 HD, E 2016/13645, K 2017/6150, T 31.05.2017.

²² Antalya, (n 3) 304

²³ Umut Metin, '6098 Sayılı Yeni Türk Borçlar Kanunu Hükümlerine Göre Hayvan Bulduranın Sorumluluğu' (2012) 86 [5] İstanbul Barosu Dergisi 244; Eren (n 9) 653; Aydın Aybay, *Borçlar Hukuku Dersleri Genel Bölüm* (15. bs Filiz Kitabevi 2020) 96.

durumda hayvanın bu şekilde davranmasına yol açan kişinin zararı meydana getirme niyeti aranmamakla birlikte, davranışın doğrudan hayvanı kışkırtma veya ürkütme amacını taşıması önem arz eder.²⁴ Örneğin, bir çocuğun at arabasına sopa ile vurması sonucu atın ürkerek yakınındaki insanlara zarar vermesi durumunda, çocuğun bu davranışı hayvanın saldırganlaşmasına neden olduğu için, çocuğun velisinin sorumluluğuna gidilmesi gündeme gelebilmektedir. Bu durumda hayvan bulunduran zarardan sorumlu tutulmayabilir.

Bununla birlikte, söz konusu davranışın hayatın olağan akışında hayvanı ürküterek yaptığı davranışa yönlendirilmeye elverişli olmaması fakat hayvanın geçmiş travmalarını tetiklemesi gibi sübjektif bir etki doğurması durumunda, hayvanı kışkırtan kişi sorumlu tutulmayabilir.²⁵ Örneğin, bir kimsenin şemsiye açması gibi basit bir hareket, geçmişte yaşanan bir olaydan kaynaklanan travma yaratmış olan bir anıyı tetikleyerek hayvanın beklenmeyen bir tepki vermesine yol açarsa, bu durumda rücu hakkı doğmaz. Nitekim şemsiye açan kişi doğrudan bir kışkırtma niyetinde olmadığı için sorumluluğu üstlenmesi de kendisinden beklenmez.

Türk Borçlar Kanunu'na göre, hayvan bulunduranın sorumluluğunda zarar görenin rızası veya kusuru önemli bir rol oynamaktadır. Kanun'un genel ilkesine göre, zarar görenin zarara neden olan fiile rıza göstermesi hukuka aykırılığı ortadan kaldırmaktadır. Ancak Türk Borçlar Kanunu'nun 52. maddesinin 2. fıkrası uyarınca verilen rıza hukuken geçersizse zarar verenin sorumluluğu devam edebilir.²⁶ Fakat zarar verenin sorumluluğu devam etse de rızanın varlığı indirim nedeni olarak değerlendirilebilir Somut bir durum üzerinden ifade etmek gerekirse, zihinsel engeli nedeniyle ayırt etme gücüne sahip olmayan bir kişinin, tarlasındaki ekili ürünlerin komşusunun hayvanları tarafından tüketilmesine rıza göstermesi, geçersiz bir rıza olarak kabul edilmektedir. Bu durumda, zarar görenin rızası geçersiz sayılsa bile, hâkim indirim yapabilir ve rızanın varlığı tazminat miktarını azaltmaya yönelik bir faktör olarak değerlendirilebilir.

Benzer şekilde, zarar görenin kusurunun zararın doğmasına veya artmasına sebep olması hâlinde, bu kusur tazminattan indirim yapılmasına neden olabilmektedir. Ancak burada, zarar görenin kusurunun illiyet bağına kesebilecek derecede ağır olmaması gerekmektedir. Yargıtay kararlarına²⁷ da konu olduğu üzere, zarar görenin hayvanın zarar verebileceği bir durumda önlem almadan hareket etmesi, zararın doğmasına katkıda bulunmuşsa, bu durumda da hâkim, illiyet bağına kesilmemiş olması şartıyla tazminattan zarar görenin kusuru oranında indirim yapabilmektedir. Nitekim ihmal, hukuka aykırı sonucunun meydana gelmesini amaçlamamakla birlikte sonucun doğmamasını gerektirecek özenin gösterilmemiş olması olarak tanımlanmaktadır. Bu durumda zararı meydana getirecek durumu engellemeye yarayan tedbirleri almayarak hukuk düzenince yüklenmiş ödevi aykırı davranmak ihmal sonucunu

²⁴ Deniz Tavşancıl Kalafatoğlu, 'Hayvan Bulunduranın Sorumluluğu ve Hayvan Hakları' (2014) *Prof. Dr. İsmet Sungurbey'e Armağan: Borçlar Kanunu Genel Hükümler Konferansları II* 137; Şakir Kaleli, 'Hayvan Tutucusunun Sorumluluğu I' (1979) 5 [2] Yargıtay Dergisi 331.

²⁵ Eren (n 10) 572

²⁶ Çekin (n 2) 56; Kılıçoğlu (n 3) 421

²⁷ Y 3 HD, E 2017/13265, K 2019/4609, T 16.05.2019; Y 4 HD, E 2013/10852, K 2014/6265, T 15.04.2014.

doğurmaktadır.²⁸ Haliyle hukuk düzence öngörülen özen yükümlülüğüne aykırı hareket etmek ihmalin temelini oluşturmaktadır.²⁹

Mülga 818 sayılı Borçlar Kanunu'nu 41. madde düzenlemesinde geçen ihmal ile “teseyyüp ve tedbirsizlik” ifadeleri de bulunmaktaydı. Teseyyüp, kelime anlamı olarak özen göstermeme, kayıtsız kalma anlamlarına gelmekte olup tedbirsizlik ise önlem almayı ihmal etme anlamına gelmektedir.³⁰ 6098 sayılı güncel Türk Borçlar Kanunu'nda ise yalnızca kusur ifadesi yer almakta olup kast ve ihmali kapsayan üst bir kavram kullanıldığı görülmektedir.³¹ Bu durumdan yorumla, ihmal etme yahut önlem almamanın kusur olarak atfedildiği anlaşılmaktadır. Kusursuz sorumluluk hâllerinde, zarar verenin ayrıca kusurunun bulunduğu tespitini halinde munzam kusurun var olduğu kabul edilmektedir.³² Haliyle, bu durumu ağırlaştırıcı bir sebep olarak değerlendirileceğinden hayvan bulunduran kurtuluş kanıtına daha fazla dayanmamaktadır.³³ Yargıtay bir kararında,³⁴ davalıya ait köpeğin davacının eylemiyle korkutulması ve kışkırtılması sonucu ısırma eylemini gerçekleştirdiği söz konusu ise de davalının da köpeğine, iyi eğitim vererek, kilo, saldırma huyu, mevsimsel etkiler gibi hususları değerlendirmek suretiyle köpeği kontrol altında tutacak bir vekil-yardımcı bulundurması gerektiğini ifade etmiş ve köpeği ortak alanda tek başına bırakan davalıya da munzam kusur yüklenmiştir. Dolayısıyla, kusursuz sorumlu davalının, munzam kusuru nedeniyle illiyet bağına kesen sebeplere dayanamayacağı ve sorumluluğunun devam ettiği ifade edilmiştir. Özetle kanaatimizce, HKK'nın 5. madde lafzında geçen “önleyici tedbir alma yükümlülüğü” açıkça ancak bu yükümlülüğün ihlali halinde sorumlu olunacağını, tedbir almayı ihmal etmenin bir kusur olması sebebiyle de kişinin kusurundan sorumlu tutulacağını ifade etmektedir.

B. Hayvan Bulunduran ve Hayvan Sahibi Kavramları

Öncelikle TBK lafzında geçen hayvan bulunduran kavramından kastın ne olduğunun anlaşılması gerekmektedir. Hayvanın zarara sebebiyet verdiği anda fiili hakimiyeti elinde bulunduran, hayvanın bakım ve gözetimiyle yükümlü kişi, malik olmasa dahi TBK uyarınca hayvan bulunduran olarak kabul edilip sorumlu tutulmaktadır.

Her ne kadar hayvan bulunduran kişinin genellikle hayvanın maliki olduğu bilinse de hayvan bulunduran kişi ile hayvan arasında her zaman mülkiyet ilişkisi bulunması gerekmez.³⁵

²⁸ Oğuzman ve Öz (n 8) 57; Eren (n 13) 649; Antalya (n 9) 77; Kılıçoğlu (n 8) 409; Halûk Nomer, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (10. bs On İki Levha Yayıncılık 2024) 178.

²⁹ Eren (n 14) 649; Ali Naim İnan ve Özge Yücel, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (4. bs On İki Levha Yayıncılık 2014) 270.

³⁰ Kenan Tunçomağ, *Türk Borçlar Hukuku, Genel Hükümler* (6. bs Sermet Matbaası 1976).

³¹ Alper Uyumaz, ‘Sorumluluk Hukukunda Kusur Kavramı ve Kusurun Tespitine İlişkin Bir Öneri’ (2023) 1 Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 503

³² Akıncı (n 2) 283; Eren (n 15) 866; Kılıçoğlu (n 9) 330; Abdulkemim Yıldırım, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler* (15. bs Monopol Yayınları 2024) 209; Antalya (n 9) 234.

³³ Tandoğan (3) 155

³⁴ Y 3 HD, E 2019/4263, K 2019/9309, T 26.11.2019.

³⁵ Kılıçoğlu (4) 446

Bir görüşe göre,³⁶ bu durum HKK lafzında geçen hayvan sahibi kavramı için de geçerli olup hayvan sahibinden sadece hayvanın malikinin anlaşılması gerekir. Ancak kanaatimizce hayvan sahibi lafzi yorum yapılarak sadece “hayvanın himaye sahibini”³⁷ kapsamaktadır.³⁸ HKK m 5 yönünden yalnızca evcil hayvanın sahibi yani himayesinde bulunduran, hayvanın verdiği zararlardan sorumlu tutulabilecektir. Hayvan bulunduran yönünden fiili hakimiyet kavramından ise hayvanın dolaysız zilyedi anlaşılmaktadır.³⁹ Bu durumda doktrindeki tabiriyle hayvan malikinin yanında hayvanın kiracısı, intifa ve ariyet hakkı sahibi,⁴⁰ hayvanın bir yerden başka bir yere nakleden kişi ve hırsız dolaysız zilyet niteliğini haiz olmaları halinde hayvan bulunduran olarak zararları tazminle sorumlu olur.

Burada altı çizilmelidir ki, TBK m 67’de yer alan “hayvan bulunduran” ve HKK m 5’te yer alan “hayvan sahibi” kavramları bazı yazarlara göre kapsam yönünden aynı değerlendirilmekteyse de kanaatimizce HKK m 5 hükmü yalnızca evcil hayvanları kapsadığından “hayvan sahibi” kavramı ancak “evcil hayvanı himayesi altında bulunduran”⁴¹ kavramı ile özdeşleşebilecektir. HKK “Tanımlar” başlıklı 3. maddesinin j bendi uyarınca sahipli hayvan “Bir kişi, kuruluş, kurum ya da tüzel kişilik tarafından sahiplenilen, bakımı, aşıları, periyodik sağlık kontrolleri yapılan ve Bakanlık veri tabanına kaydedilen ev hayvanları” şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanım uyarınca, 'hayvan sahibi' kavramının kapsamı daraltılmaktadır. Buna göre; yalnızca sahipli hayvan bulunduranlar ile 'ev hayvanı' ibaresi gereği bu grup içindeki evcil hayvanları barındıran kişilerin bu tanıma dahil olduğu kabul edilmektedir. Yargıtay bir kararında⁴² ise hayvan bulunduran kavramı ile hayvan sahipliği kavramını bir arada değerlendirmiştir. Nitekim kararda, saldırida bulunan köpeğin mikroçip numarası uyarınca Belediye’ye ait olduğunun anlaşıldığı ve sahipli olduğuna ilişkin kayıtlarda bir bilgiye ulaşılamadığı, tanık beyanlarında da köpeğin bakımı ve yönetiminin geçici olarak dahi davalının üstlendiği hususunda net bir beyan olmadığı, sosyal medyada köpek ile yapılan paylaşımının köpeğin bakımının ve yönetiminin ispatına yeterli olmadığı sebebiyle tazmin talebinin reddi kararını onamıştır. Bu karar uyarınca Yargıtay köpeğin sahibi olduğu tespit edilemeyen kişiyi hayvan bulunduran olarak da değerlendirmemiştir.

Kanaatimizce hayvan evcilsen ve zarara sebebiyet verdiği sırada hayvanı bulunduran kişi aynı zamanda hayvanın himaye sahibi ise ve hayvanın zararına kendi kusuru ile sebebiyet verdiyse HKK m 5’e göre sorumlu olması gerekirken; hayvanı bulunduranın himaye sahibinden farklı bir kişi olması yahut hayvanın evcil olmaması halinde sorumluluğu TBK m 67’ye göre olacaktır. TBK m 67 çerçevesinde hayvan bulunduranın sorumluluğu, sadece evcil hayvanlarla

³⁶ Antalya (4) 292

³⁷ Evcil hayvanların bir eşya statüsünde değerlendirilmesine karşı yöndeki görüşümüz sebebiyle tarafımızca “hayvan maliki” yerine “hayvanın himaye sahibi” ifadesi kullanılacaktır.

³⁸ Eren (n 11) 657; Kılıçoğlu (n 5) 421; İsmail Kayar, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler – Özel Borç İlişkileri* (10. bs Seçkin Yayıncılık 2015) 114; Doğan Şenyüz, *Borçlar Hukuku Genel ve Özel Hükümler* (8. bs Ekin Yayınları 2016) 92.

³⁹ Antalya (n 5) 293; İrem Berksoy, ‘Hayvan İdare Edenin Sorumluluğu’ (2024) 5 [55] *Legal Hukuk Dergisi* 2192.

⁴⁰ Kılıçoğlu (6) 447

⁴¹ Himayesi altında ifadesi doktrindeki ifadesiyle “malik sıfatıyla” anlamında kullanılmıştır.

⁴² Y 3 HD, E 2023/4139, K 2024/491, T 06.02.2024.

sınırlı olmayıp, insan kontrolü ve zilyetliği altına alınmış tüm hayvanları kapsamaktadır. Bu noktada belirleyici kriter hayvanın türü değil, üzerinde kurulan fiili hakimiyettir. Dolayısıyla, bir kimsenin bahçesinde kafeste tuttuğu veya ehilleştirdiği yabancı bir hayvanın, örneğin bir ayı veya yırtıcı bir kuşun, çevreye verdiği zararlardan da TBK m 67 uyarınca sorumlu tutulması mümkündür. Ancak, tamamen doğada serbest yaşayan, üzerinde hiçbir insan denetimi bulunmayan 'sahipli olmayan yabancı hayvanlar' bu maddenin kapsamı dışındadır. Bu ayırım, HKK m 5'teki 'ev hayvanı' ve 'evcil hayvan' odaklı sorumluluk rejiminden daha geniş bir koruma alanı sağlayarak, tehlikeli ve yabancı olsa dahi bir şahsın himayesindeki her türlü hayvanın yol açtığı riskin, o riskten yararlanan kişiye yüklenmesini amaçlamaktadır.

Bu durumda eğer hayvanın sahibi hayvanı elinde bulunduran kişiye hayvanı teslim ederken gerekli tedbirleri almamış ve hayvanın bakımı ya da idaresini sağlayamayacak bir kimseye bırakmak suretiyle gerekli özeni göstermemişse, hayvan sahibinin yine kusuruna dayalı olarak HKK m 5'e gidilmesi gündeme gelebilecektir. Haliyle hayvan bulunduranla sahibinin aynı olduğu durumlarda ise önce hayvanın evcil olup olmadığına bakılmalıdır. Evcil hayvanlar yönünden doğrudan HKK m 5'e göre kusur durumu değerlendirilmelidir. Hayvanın evcil hayvan tanımı dışında kalması yahut sahibi olmayan kişi tarafından o an bulunduruluyor olması halinde yine HKK m 5'e gidilemeyecektir. Hayvan hem sahipli hem de o an himaye sahibi tarafından bulunduruluyorsa burada hangi kanunun uygulanacağı yönünden açıklama yapılması gerekmektedir. Bu durumda özel kanun ve genel kanun ilişkisinin değerlendirilmesi kapsamında, himaye sahibi olan hayvan bulunduranın yalnızca HKK m 5 yönünden kusuru halinde sorumlu tutulabileceği değerlendirilmektedir.

C. Avrupa Hukuku ile Karşılaştırmalı Olarak Hayvan Bulunduran Kavramının Kapsamı

Avrupa hukuku çerçevesinde hayvan bulunduran kavramının nasıl yorumlandığına ve kapsamına bakıldığında örneğin Alman Hukukunda hayvana ilişkin faaliyetleri yöneten kişinin hayvan üzerinde bir kontrolü bulunmadığı söylenmekte ve haliyle hayvan bulunduran olarak kabul edilmemektedir.⁴³ Bu kapsamda tedavi gibi çeşitli amaçlarla hayvanın bırakıldığı veteriner Alman hukukunda hayvan bulunduran sayılmamıştır. Türk Hukuku yönünden ise veterinerler, çoğunluk görüşe göre başkası için zilyet olarak değerlendirilmekte ve hayvan bulunduran sayılmakta⁴⁴ olsa da aksine görüşler⁴⁵ de mevcuttur. İlgili görüşlerin

⁴³ Merve Keskin Orhan, *Türk Borçlar Hukukunda Hayvan Bulunduranın Sorumluluğu* (1. bs Seçkin Yayıncılık 2020) 83'ten naklen; Murat Topuz, 'İsviçre Borçlar Kanunu'nun (OR) Genel Hükümlerine İlişkin 2020 Tasarısında Haksız Fiilden Doğan Borç İlişkilerinin Düzenleniş Biçimi ve Türk Borçlar Kanunu ile Karşılaştırılması' (2016) 22 [3] MÜHF-HAD 2709'dan naklen.

⁴⁴ Y 4 HD, E 1984/5517, K 1984/6862, T 24.09.1984; Turgut Uygur, *Açıklamalı ve İçtihatlı Borçlar Kanunu Genel Hükümler*, C I (Adalet Matbaacılık 1990) 910.

⁴⁵ Oftinger, Karl / Stark, Emil W.: *Schweizerisches Haftpflichtrecht, Band II: Die Gefährdungshaftung, 1. Teil*, 4. Auflage, Schulthess, Zürich 1987, s. 24, N 369. Deschenaux, Henri / Tercier, Pierre: *La responsabilité civile*, 2. Édition, Éditions Universitaires Fribourg; Fribourg 1982, s. 11, Rz 15; Brehm, Roland: *Berner Kommentar, Kommentar zum schweizerischen Privatrecht, Band VI: Das Obligationenrecht, 1. Abteilung: Allgemeine Bestimmungen, 3. Teilband: Die Entstehung durch unerlaubte Handlungen, Art. 41-61 OR*, 3. Auflage, Stämpfli Verlag, Bern 2006, Art. 56, N 14; Dilara Akben, "Alman Hukukunda ve Türk Hukukunda Hayvanların Korunmasının Karşılaştırılması", (Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 25, Sayı: 2, 2023), 1060.

şekillenmesinde veteriner gibi yardımcı kişilerin sorumluluğu tartışılırken, öncelikle bu yardımcı kişilerin başkası için zilyet mi yoksa zilyet yardımcısı mı olduğu belirlenmektedir.

Yardımcı kişinin zilyet yardımcısı olduğunun kabulü halinde hayvan bulunduran olamayacağı, nitekim kendisinin başka bir kişinin zilyetliğinde olan hayvanı bulunduran ancak bir hakimiyet iddiasında bulunmayan kişi olduğu kabul edilmektedir.⁴⁶ Ancak, bu kişilerin aynı yahut şahsi hak ileri sürmeseler dahi hayvan üzerinde fiili hakimiyeti bulunan başkası için zilyet olmaları halinde hayvan bulunduran kabul edilmeleri söz konusu olur.⁴⁷ Bu durumda başkası için zilyet olan kişilerin ise hakimiyetleri de başkası için olacağından⁴⁸ hayvanı geçici süre ile bulunduran veteriner de başkası için zilyet kabul edilip hayvanın verdiği zarar ile sorumlu tutulmaktadır. Bir diğer görüşe göre ise veterinerler hayvan bulunduran olarak kabul edilemeyip⁴⁹ sorumlulukları olmadığı nitekim yardımcı zilyet oldukları değerlendirilmiştir. Yargıtay bir kararında⁵⁰ da hayvanlar üzerinde zilyetlik tesis etmeyip yardımcı sayılanları hayvan bulunduran olarak kabul etmeyerek TBK m 67 hükmü uyarınca sorumlu bulmamıştır.

İsviçre Borçlar Kanunu (OR) (*Schweizerisches Obligationenrecht*) m 56 uyarınca, hayvan bulunduran, hayvanın bakımında ve gözetiminde durum ve koşullara göre gerekli olan tüm özeni gösterdiğini veya bu özeni gösterse bile zararın yine de meydana geleceğini ispat etmedikçe sorumlu tutulur.

İngiliz hukuk sisteminde hayvan bulunduranın sorumluluğu, içtihadı dayalı ortak hukuk ve 1971 tarihli Hayvan Yasası'na (*Animals Act 1971*) dayanmaktadır. Yazılı olmayan ortak hukuka göre hayvan bulunduranın kusura dayalı bir haksız fiil sorumluluğu bulunmaktadır. Bu durumda, hayvan bulunduran ihmal, rahatsız etme, saldırı hâllerinden sorumlu tutulmaktadır. Ancak hayvan bulunduranın sorumluluğu için makul öngörülebilirlik şartı da aranmaktadır. Zararın beklenip beklenmediği ise objektif kriterlere göre belirlenmektedir.⁵¹ İngiltere'de görülen *Draper v. Hodder 1972*⁵² davasına köpeğin bir çocuğa saldırısı konu olmaktadır. Her ne kadar bahse konu köpeğin daha önce kimseye saldırmadığı tespit edilmiş olsa da köpeğin ait olduğu ırkın kendi ırkından diğer köpekler ile beraber koşma eğilimi olduğu saptanmıştır. Köpeği bulunduranın da köpekler alanında uzman olduğu bilinmekte olduğundan ve köpeğin saldırıya uğrayan çocuğun konumuna düzenli olarak koştuklarını bildiğinden; köpeğin saldırma ihtimali öngörülebilir ve beklenebilir kabul edilmiştir. Beklenen saldırıyı engellemek amacı ile bariyer yaptırmamış olan hayvan sahibi ise ihmale dayalı davranışından sorumlu tutulmuştur.⁵³ Kararın gerekçesinden de anlaşılacağı üzere kişinin ihmaline yani kusuruna dayalı bir sorumluluk esası belirlenmiştir.

⁴⁶ M. Kemal Oğuzman, Özer Seliçi ve Saibe Oktay Özdemir, *Eşya Hukuku*, (25. Baskı, Filiz Kitabevi 2023), 60.

⁴⁷ Oğuzman ve Öz (4) 165

⁴⁸ Rona Serozan, *Eşya Hukuku* (3. bs Filiz Kitabevi 2014) 114.

⁴⁹ Eren (12) 658

⁵⁰ Y 3 HD, E 2014/5132, K 2014/11997, T 17.09.2014.

⁵¹ İhsan Hüseyin, 'İngiliz Hukukuna Göre Bir Objektif Sorumluluk Hali Olarak Hayvan Bulunduranın Sorumluluğu' (2021) 1 Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 135'ten naklen.

⁵² *Draper v. Hodder*, Erişim Tarihi: 27.11.2024, <https://vlex.co.uk/vid/draper-v-hodder-794026621>.

⁵³ Hüseyin (n 2) 146'dan naklen.

D. Hayvan Haklarını Koruma Kanunu'nun 5. Maddesi Kapsamında Çevre Kavramı

HKK m 5 hükmünde geçen *çevre* kavramından 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun 2. maddesinde yer alan "Canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde buldukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortamı" şeklindeki tanım anlaşılmaktadır. Aynı maddede "çevre kirliliği" kavramı ise "Her türlü çevresel kirlenme, canlıların sağlığını, ekosistemin dengesini ve doğal kaynakların sürdürülebilirliğini olumsuz yönde etkileyen fiziksel, kimyasal ve biyolojik zararlardır." şeklinde tanımlanmıştır. Aynı Kanun'un 3. maddesinin g bendinde ise "kirleten öder" ilkesi benimsenmiş olup, bu düzenleme HKK m 5'te yer alan sahipli hayvanların çevre kirliliğinden de sahiplerinin sorumlu olacağı yönündeki amir hükmü destekler niteliktedir.

İlgili tanımlar uyarınca çevre kirliliği kapsamında sayılan toprak kirliliği yönünden 2010 tarihli Toprak Kirliliğinin Kontrolü ve Noktasal Kaynaklı Kirlenmiş Sahalara Dair Yönetmelik uyarınca hayvan dışkısı olarak bilinen fekal atığın toprak kirliliğine sebebiyet verebileceği ihtimal olarak dahi kabul edilmemiştir. Nitekim Yargıtay bir kararında⁵⁴ da fekal atığın toprağa bırakılmasında toprak kirliliğinin yahut kirlenme ihtimalinin doğduğundan bahsedilemeyeceği ifade edilmiştir. Bu kapsamda kanaatimizce HKK m 5 hükmü uyarınca hayvanların çevre kirliliğine sebebiyet vermiş kabul edilebilmesi için önce Çevre Kanunu ve ilgili yönetmelikler uyarınca çevre kirliliğinin oluşması için şartların varlığı değerlendirilecek ve ancak çevre kirliliği oluştuğunun kabulü halinde hayvan sahibi ilgili hüküm uyarınca sorumlu tutulabilecektir.

II. HAYVAN HAKLARI KANUNU'NUN 5. MADDESİ İLE TÜRK BORÇLAR KANUNU'NUN 67. MADDESİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

Hayvanları Koruma Kanunu'nun 5. maddesinin 1. fıkrası hayvan sahiplerini; sahibi oldukları hayvanın insan, hayvan ve çevre sağlığına karşı tehlike oluşturmaması için gerekli tedbirleri almakla yükümlü tutmaktadır. Aynı maddenin ikinci fıkrasında ise hayvan sahiplerinin, sahip olunan hayvanların çevre kirliliğine ve insanlara zarar ve rahatsızlığa sebebiyet vermelerini engellemek için tedbir almakla mükellef olduklarını yineleyip; ilgili tedbirlerin alınmamasından doğabilecek zararları tazmin ile yükümlü oldukları düzenlemiştir.

TBK m 67 ile HKK m 5 arasında ise birtakım farklar ve benzerlikler mevcuttur. Örneğin HKK m 3/f, sahipsiz hayvanı tanımlamaktadır. Bu tanım uyarınca sahipsiz hayvan "sahipli hayvanlar dışında kalan evcil hayvanlar" olarak belirlenmiştir. Yani sahipli hayvanların bu durumda sahibi bulunan evcil hayvanlar olduğu anlaşılmaktadır. Yine Kanun'un 2024 yılında düzenlenen 3/j maddesi uyarınca sahipli hayvan tanımından bakanlık veri tabanına kayıtlı ve bakımı üstlenilmiş olunan ev hayvanları anlaşılmaktadır. Ev hayvanları ise aynı maddenin I bendinde "bakımı ve sorumluluğu sahiplerince üstlenilen hayvanları" kapsamaktadır. HKK 3/j maddesinin yürürlüğe girmesinden önce de doktrinde, Kanun'daki sahipsiz hayvan tanımından hareketle, sahipli hayvanın sadece evcil hayvanları kapsar nitelikte olduğu kabul edilmiştir⁵⁵.

⁵⁴ Y 4 CD, E 2021/8411, K 2021/11798, T 05.04.2021.

⁵⁵ Antalya (6) 384

İlgili tanım uyarınca sahipli hayvan kapsamında evcil hayvanlar kalmaktadır. Nitekim HKK m 3/e uyarınca evcil hayvan; 'insan tarafından kültüre alınmış ve eğitilmiş' canlılar olarak tanımlanmıştır. Bu çerçevede 'sahipli hayvan' kavramı (m 3/j); sahipsiz hayvan tanımının (m 3/f) dışında kalan, ancak hem ev hayvanı (m 3/i) hem de evcil hayvan (m 3/e) niteliklerini bünyesinde aynı anda barındıran hayvanlarla sınırlandırılmıştır. Haliyle kanaatimizce, HKK m 5 sadece sahipli hayvanı kapsadığından ve sahipli hayvandan evcil hayvanlar anlaşıldığından, HKK m 5/2 evcil olmayan hayvanların zararlarından doğan sorumluluğa değinmemektedir. TBK m 67'deki hayvan tanımı daha geniş ve kapsayıcı olduğundan aralarındaki ilk fark, hükmün kapsamındaki hayvanlar yönünden karşımıza çıkmaktadır.

Kapsam yönünden diğer farklar ise hem kabul edilen hayvan zilyedinin kimliği yönünden hem de hükmün kapsamına giren zararlar yönünden olmak üzere iki şekilde karşımıza çıkmaktadır. Hayvan ve zilyedinin kimliği yönünden kapsam farkına bakıldığında TBK m 67 hükmünün herhangi bir hayvanı herhangi bir sebebe dayanarak zilyetliğinde bulunduran her kişiyi kapsarken; HKK m 5'in yalnızca evcil hayvanları himaye sahibi sıfatıyla bulunduran kişileri kapsadığı söylenebilir.⁵⁶

Zararın kapsamı yönünden ise, HKK m 5 uyarınca hayvan sahiplerinin sorumluluğu, çevre kirliliği ve insanlara verilen zarar ve rahatsızlık olarak sayılmıştır. TBK m 67 uyarınca ise zarar yönünden bir ayrıma gidilmemiş olup meydana gelebilecek her türlü zarar kapsama alınmıştır.⁵⁷ HKK uyarınca hayvan sahiplerinin doğan zarar ile birlikte sebep olunan rahatsızlıklardan dolayı da sorumlu tutulurlarken TBK'da böyle bir düzenleme yer almadığından HKK'da daha geniş bir sorumluluk düzenlemesinin yer aldığı söylenebilmektedir. TBK uyarınca yalnız zarar olarak nitelendirilebilecek somut ve objektif ispata tabi hususların meydana gelmesi halinde bir sorumluluk düzenlemesi mevcuttur. Kaldı ki TBK ifadesiyle kusursuz sorumluluk olduğu zikredilen bir düzenlemenin basit rahatsızlıklar, ispatlanmamış somut zararlar gibi geniş bir alanda sorumluluk yüklediğinin düşünülmesi hakkaniyete aykırı olacaktır. Yargıtay bir kararında⁵⁸ devamlı havladığı iddia olunan köpeğin konu olduğu davada, davacının rahatsızlığının objektif yönden boyutlarını, katlanma sınırlarını aşmış aşmadığını yeterince araştırmadan verilen kararı bozmuştur. Nitekim kararda, köpeğin yaşama hakkını göz önünde bulundurarak davacının katlanmak zorunda kalabileceği bir sınırdan olabileceği ve araştırılmadan karar verilemeyeceği üzerinde durulmuştur. Kaldı ki, çözümün ise köpeğin rahatsızlık verebileceği ispatlanırsa ancak makul önlemler belirlemek şeklinde olabileceği yer almıştır. Altını çizmek gerekir ki köpeğin yaşam hakkı ve yaşam biçimi salt köpek sevmediği yahut havlama sesi duyduğu için rahatsızlık hissettiğini iddia eden bireyin korunan menfaatinden şüphesiz daha üstündür. Kararda da vurgulandığı üzere bireyin katlanması gereken sınırlarda kalan sesler öne sürülerek dava açılmasında hukuki menfaatin olmadığı kabul edilmelidir. Yargıtay bir kararında⁵⁹ "köpeğin bizatihi varlığının rahatsız edici bir unsur olarak kabulü mümkün değildir" ifadeleri açıkça kullanılmıştır. Yargıtay aynı yöndeki

⁵⁶ Akben (n 2) 1082

⁵⁷ Kılıçoğlu (7) 438

⁵⁸ Y 1 HD, E 2009/10159, K 2009/12611, T 07.12.2009.

⁵⁹ Y 18 HD, E 1992/13261, K 1993/1653, T 15.02.1993.

başka bir kararında⁶⁰ apartmanlarda beslenen evcil hayvanlara yönelik yönetim planında yasak hükmü bulunsa dahi çoğunluğun azınlığın haklarını yok edecek yahut kullanılmalrını zora sokacak karar alamayacağı gerekçesiyle evcil hayvanın evde barınma hakkını üstün tutmuştur. Yargı kararı açıklamasında demokrasinin azınlığın haklarını da güvence altına alan bir yönetim şekli olduğu söylenmek suretiyle yönetim planındaki ev hayvanı beslenmesi yasağını azınlığın hayvan besleme hakkının ve evcil hayvanının doğal ortamı olan evde yaşama hakkının yok edilmesine neden olacağı vurgulanmıştır. Aynı kararda “demokraside çoğunluk, uluslararası toplum tarafından kabul edilmiş, insan haklarına aykırı kararlar alamayacağı gibi, ev hayvanının Hayvan Hakları Evrensel Bildirgesi, Ev Hayvanlarının Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi, Hayvanları Koruma Kanunu gibi sözleşme ve kanun ile korunan haklarını da yok edecek kararlar alamaz” hükmü amirdir. Kararın ve konunun önemine binaen belirtilmelidir ki, karardaki bir diğer can alıcı husus Yargıtay’ın bir kat malikinin diğerine sudan sebeplerle zarar vermek istediğinde, ev hayvanı kendisine rahatsızlık verdiği iddiasıyla dava açarak yaşamı çekilmez hale getirdiğinin tespitidir. Yargıtay bu tespite binaen salt yönetim planı hükmüne dayanarak köpeğin evden uzaklaştırılmasını istemek TMK m 2 uyarınca hakkın açıkça kötüye kullanılmasıdır şeklinde hüküm kurmuştur ve hukuki menfaat yokluğu ile hakkın kötüye kullanılmasını hukuk düzeninin korumayacağı hususu vurgulanmıştır.

Tüm bu hususlar ışığında halihazırda hayvan sahipleri hayvanların verdikleri zararlardan kusurlu olmaları halinde sorumlu iken ve komşuluk hukuku kapsamında evcil hayvanların da doğurabilecekleri zararların tazmini mümkünken HKK m 5 hükmünde *rahatsızlık* gibi soyut bir kavramın yer alması adil bir denge sağlamamaktadır. *Rahatsızlık* ancak somut bir zararın ispatı halinde doğmuş kabul edilebilir ve ilgili hükümde *zarar* kavramıyla beraber yer alması hükmün kapsamını belirsizleştirecek biçimde genişletmektedir. Nitekim hükmün düzenleniş biçiminin aksine bu kavram esasında manevi tazminata konu zararın kalemlerinden biri olarak değerlendirilmelidir. Manevi tazminat kapsamında zarar kavramı, bir eylemden kaynaklı olarak ciddi bir elem ve ıstırap duyulması olup bu durumda kişi ancak manevi tazminat talep edebilmektedir. Bir evcil hayvanın sırf varlığından dolayı rahatsızlık duyan bir kişiye karşın hayvan sahibinin önlem almasını beklemek, yarışan haklar kapsamında evcil hayvan sahibini terazinin yukarısında bırakmak olacaktır. Zira *rahatsızlık* kavramının içerisine sırf evcil hayvanın varlığı da girebileceği dikkate alındığında, evcil hayvan sahibinin burada alabileceği tek önlem, evcil hayvanın varlığını yok etmek olacaktır. Bu kapsamda evcil hayvan sahibinin Anayasamızın 17. maddesinde güvence altına alınmış olan manevi varlığını geliştirme hakkı ölçüsüz bir biçimde kısıtlanmış olacaktır. Kaldı ki, esasında manevi tazminatın zarar kapsamında değerlendirilmesi gereken rahatsızlık gibi bir kavramın maddi tazminat boyutunda *kusur* kalemi olarak değerlendirilmesi, evcil hayvan sahibine soyut bir kavram olan rahatsızlığa karşı alabileceği önlemler açısından ciddi bir ispat zorluğu yaratmaktadır. Kişinin tazminat talep edebilmesi, ancak evcil hayvanın varlığına katlanma külfetini aşan derecede bir zararın varlığı halinde kabul edilebilir bir iddia olup halihazırda bu iddia da komşuluk hukuku ve manevi tazminat ile sağlanabilir niteliktedir. Hal böyle olunca

⁶⁰ Y 18 HD, E 2014/6465, K 2014/12547, T 11.09.2014.

Yargı içtihatlarında yeknesaklığı sağlamak ve yorumda karışıklığa yol açmamak için HKK m 5 hükmündeki bu kavramın çıkartılması elzemdir.

İki düzenleme arasındaki başka bir fark ise, HKK’da “önleyici tedbir alma” yükümlülüğünün açıkça hüküm altına alınmış olmasıdır. TBK’da böyle bir düzenleme yer almamasına karşın HKK’da önleyici tedbirlerin alınacağına yönelik bir düzenlemeye yer verilmiştir.⁶¹ Bu durumda HKK uyarınca tedbir almak bir yükümlülük olarak düzenlenmiş ve ancak bu tedbirin alınmamış olması nedeniyle zarar doğduğunda bir sorumluluk doğacağı anlaşılmaktadır. TBK yönünden ise kişi önlem almakla yükümlü değilken bir zararın meydana gelmesi halinde önlem almış olması kişiyi sorumluluktan kurtarmaktadır. Her ne kadar sistematik yorum yöntemiyle değerlendirildiğinde, TBK m 67 hükmünün Borçlar Kanunu içindeki yeri, diğer kusursuz sorumluluk hükümleriyle birlikte kaleme alınması ve aynı başlık altında toplanmış olması nedeniyle kusursuz sorumluluk hali olarak kabul edilmesi mümkünse de lafzî, amaçsal ve teleolojik yorum yöntemleriyle incelendiğinde, bu hükmün aslında tam anlamıyla bir kusur sorumluluğu düzenlemesi olduğu anlaşılmaktadır.

Yukarıdaki farklılıklar özetlenecek olursa HKK ile TBK ilgili düzenlemeleri arasında HKK’da yer alan hükümlerin evcil hayvanları kapsadığı ancak bunun aksine TBK’da birileri tarafından bulundurulmuş tüm hayvanların hüküm kapsamına dahil edildiği doktrinde⁶² de karşımıza çıkan ilk farktır. İkinci olarak, yalnızca HKK uyarınca hayvan sahibi önleyici tedbir alma mükellefiyeti altındadır. Son olarak ise, HKK’da hayvanların çevreye olan zararları ve sebebiyet verdikleri rahatsızlıklardan sahibi sorumlu tutulmuş ise de TBK herhangi bir kapsam belirtmeden salt zararın doğması halinde sorumluluğun da doğacağını hüküm altına almıştır.⁶³ Tüm bunların aksine bir görüş⁶⁴ uyarınca ise HKK m 5/2 ile TBK m 67 arasında herhangi bir çelişki yahut farklılık bulunmamakta olup hükümler birbirinin tekrarıdır.

Bir diğer tartışma konusu ise, sistematik yoruma göre kusursuz sorumluluk düzenlemesi olan TBK m 67 ile HKK m 5’in kusur arama yönünden aynı koşulları ihtiva edip etmediğidir. Bu kapsamda, her ne kadar birtakım görüşlere göre,⁶⁵ her iki düzenleme de kusursuz sorumluluğu anlatıp birbirini yineler nitelikte olsa da kanaatimizce HKK m 5 sorumluluk için kusur unsurunu aramakta ve öncelikli uygulanacak özel kanun niteliğini taşımaktadır. Güncel yorum yöntemleriyle TBK m 67’nin de aslında bir kusur sorumluluğu olduğu değerlendirilmesinde bulunulmuştur. Bu kapsamda, HKK m 5’in evleviyetle bir kusur sorumluluğu olduğu açıktır. İki hükmün de kusur sorumluluğunu ihtiva ettiği bir durumda çelişki oluşmamış sayılacaktır. Ancak sistematik yorum yöntemine bağlı kalınıp TBK m 67’nin kusursuz sorumluluk dolduğu değerlendirilmesinde bulunulduğunda, HKK m 5 hükmü kusur sorumluluğuna yönelik açık ifadeleriyle bu hükümden ayrışacaktır. HKK m 5 hükmünde yer alan tedbir yükümlülüğüne aykırılık halinde kişinin ihmalden bahsedilebilecektir.

⁶¹ Antalya (7) 304; Oğuzman ve Öz (5) 475

⁶² Tekinay ve Akman (2) 215

⁶³ Antalya (8) 304

⁶⁴ Oğuzman ve Öz (6) 158

⁶⁵ Oğuzman ve Öz (7) 158; Antalya (9) 303

HKK'nın 5. maddesinin açık bir kusur sorumluluğu olduğu çıkarımına vardırıran bir diğer nokta ise ilgili maddenin ihlali halinde yalnızca hukuki sorumluluk değil aynı zamanda cezai bir sorumluluğunun da vukuu bulacağı görüşüdür. Nitekim HKK'nın 28. maddesi kapsamında aynı Kanun'un 5. maddesine aykırılık halinde idari yaptırım uygulanacağı belirtilmektedir. Yargıtay kararlarında da⁶⁶ HKK'nın 28. maddesi ile 5/2. maddesinin ilişkisi vurgulanmıştır. Bu durumda kusur bulunmadan idari yaptırım uygulanamayacağı kuralı uyarınca ilgili maddenin kusursuz sorumluluk ile bağdaşamayacağı düşünülmektedir. Anayasa Mahkemesi de Anayasanın 38. Maddesi ile idari ve adli suç ve cezalar arasında bir ayırım bulunmadığı gözetilerek her ikisinin de cebir içerdiği haliyle idari para cezalarının da adli cezalar ile aynı kurallara tabi olduğunu vurgulamıştır.⁶⁷ Haliyle ceza hukukunda geçerli olan "kusursuz sorumluluk olmaz" ilkesi, idari para cezalarında da yer bulacaktır.⁶⁸ Nitekim kusursuz ceza olmaz ilkesi, kusursuz idarî para cezası olmaz ilkesi olarak somut duruma uygulanmaktadır.⁶⁹ Haliyle idarî para cezalarında kusur unsurunun zaruri olması nedeniyle idarî yaptırımlarda ilgilinin kusursuz sorumluluğuna gidilmesi mümkün değildir.⁷⁰ Nitekim 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 23. madde gerekçesinde kusursuz sorumluluğun kaldırıldığı belirtilmiştir ve aynı durum kabahat oluşturan haksızlıklar için de vukuu bulmaktadır.⁷¹ Birtakım görüşlere göre ise HKK bir nevi kabahat kanunu olarak da değerlendirilmektedir.⁷² Tüm bu hususlar ışığında HKK'nın 5. maddesinde yer alan düzenlemenin TBK m 67 hükmüne kıyasla açıkça kusur aradığını ve çeliştiği noktada özel hüküm olması nedeni ile öncelikle uygulanması gerektiği söylenebilmektedir.

III. TÜRK BORÇLAR KANUNU'NUN 67. MADDESİ VE HAYVANLARI KORUMA KANUNU'NUN 5. MADDESİ YÖNÜNDE ZARARLARIN TAZMİNİ

Hayvanların verdikleri zararlar karşısında hukukumuz hem Türk Borçlar Kanunu hem de Hayvanları Koruma Kanunu aracılığıyla mağdurun zararının giderilmesini sağlayan ikili bir koruma mekanizması öngörmektedir. İki kanun hükmü yönünden de zarar doğması halinde tazminat davası açılması mümkündür. Bu davada davacı, hayvanın eylemi sebebiyle zarar görendir. Şartların varlığı halinde zarar gören hem maddi hem de manevi zararlarının tazminini talep edebilir. Maddi tazminat talebi zarar görenin ölmesi halinde onun mirasçıları tarafından

⁶⁶ Y 4 CD, E 2021/8411, K 2021/11798, T 05.04.2021; Y 18 CD, E 2018/5455, K 2019/6895, T 09.04.2019; Y 18 CD, E 2015/13175, K 2015/10300, T 28.10.2015.

⁶⁷ Orçun Kiremitçi, 'İdari Yaptırımlar ve İdarenin Yaptırım Düzenleme Yetkisi' (2023) 9 [18] *Ombudsman Akademik* 213; AYM, E 2018/110, K 2018/99, T 17.10.2018; AYM, E 2019/110, K 2021/85, T 11.11.2021.

⁶⁸ Bahri Öztürk, 'Kabahatler Kanununun Genel Esasları' (2009) *İdari Ceza Hukuku Sempozyumu* 132

⁶⁹ Berrin Akbulut, *Türk Ceza Kanunu ile Kabahatler Kanunu Genel Hükümlerinin Yaptırım Hükümleri Dışında Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi* (2014), 503

⁷⁰ Kayıhan İçel, 'Çağdaş Ceza Hukukunun Evrensel İlkelerinin Kabahat Türünden Eylemler Alanındaki Boyutları' (2016) 7 *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi* 629

⁷¹ Mustafa Özen, *İdari Ceza Hukuku*, (Adalet Yayınevi 2013), 42.

⁷² Atilla Özgür, 'Türk Hukuk Sisteminde Hayvanlar' (2010) *Veteriner Hekimler Derneği Dergisi* 31; Cengiz Koçhisarlıoğlu ve Özlem Söğütü Erişgin, 'Hayvanın Hukuki Konumu' (2013) *Yaşar Üniversitesi Dergisi* 1691.

da ileri sürülebileceğinden; bu halde davacı zarar görenin mirasçuları da olabilir. Tazminat davasında davalı ise TBK uyarınca hayvan bulunduran ve HKK bağlamında ise hayvan sahibi olur. Hayvan bulunduran yahut hayvan sahibinin ölmüş olması halinde de tazminat talebi mirasçılara karşı ileri sürülebileceğinden; bu halde davalı sıfatını mirasçılar haiz olur.

Görevli mahkeme ise 6100 sayılı Hukuk Muhakemeleri Kanunu'nun (HMK) 2. madde hükmü uyarınca asliye hukuk mahkemeleridir. Yetkili mahkeme ise aynı Kanunun 6. madde hükmü uyarınca davalının yani sorumluluğuna gidilmek istenen hayvan bulunduranın veya sahibinin yerleşim yeri mahkemesidir. Meğerki dava konusu haksız fiil hükümlerini içermiyor olsun. Haksız fiil hükümlerinin uygulama alanı bulunduğu durumlarda HMK m 16 uyarınca zarar görenin yerleşim yeri mahkemesi de yetkili kabul edilir. TBK m 49 uyarınca ise kusur, haksız fiilin zaruri bir unsurudur. Bu durumda, kanaatimizce sistematik yorumla kusursuz sorumluluğa gidilen TBK m 67 hükmüne dayanılan davalarda ayrıca bir haksız fiil iddiası mevcut değilse, HMK m 6 hükmü ile yalnızca davalı yerleşim yeri mahkemesi yetkili olacaktır. Ancak HKK m 5 hükmü her türlü özen ve tedbir yükümlülüğüne aykırılık, kusur sorumluluğunu gerektirdiğinden; tedbir almama bazı durumlarda bir haksız fiil olarak değerlendirilebilir ve zarar görenin yerleşim yeri mahkemesinin de yetkili olduğu söylenebilir. TBK m 67'ye göre hayvan bulunduranın sorumluluğunda ise dava genel yetki kuralına göre davalının yerleşim yeri yahut haksız fiile dayanan bir eylem iddiası da olması halinde özel hükme göre davacının yerleşim yeri, haksız fiilin işlendiği veya zararın ortaya çıktığı yer mahkemesinde de açılabilir.⁷³

Maddi ve manevi tazminat istemlere yönelik taleplerde ise TBK m 72/1 uyarınca iki ve on yıllık zamanaşımı süreleri uygulanır. Zamanaşımı süresinin başlayabilmesi için ise zararın ve akabinde zarara sebebiyet verenin zarar gören tarafından öğrenilmesi gerekmektedir. Bu durumda, sadece zararın zarar gören tarafından öğrenilmesi halinde zarara sebebiyet verenin öğrenilmesine kadar nispi zamanaşımı süresi başlamaz.⁷⁴ Ancak her halükârda zararın gerçekleştiği andan itibaren on yıllık mutlak süre başlar.

HKK yönünden ayrıca 17. maddesinde kanun hükümlerine uyulup uyulmadığını denetleme yetkisi Tarım ve Orman Bakanlığı'na verilmiş olup Bakanlık, gerekli gördüğü durumlarda bu yetkisini mahallin en büyük mülki amirine devredebilmektedir. HKK m 28 kapsamında ise, aykırılık durumunda ilgili makam tarafından idari para cezası uygulanmaktadır. Kanunun 5. maddesi çerçevesinde, "hayvanların sahiplenilmesi ve bakımı ile ilgili birinci ve ikinci fıkralarda düzenlenen yükümlülüklerle uymayan veya gerekli önlemleri almayan kişiler hakkında, her bir hayvan için 1.000 Türk lirası idari para cezası" öngörülmüştür. Bu tutarlar, 2024 yılı için geçerli olup ekonomik değişimlere göre güncellenebilmektedir. Anılan cezalar, zarar tazmini amacı taşımamakta olup, kanun hükümlerine aykırılığın önlenmesi ve hukuki yaptırım uygulanması niteliği taşımaktadır. TBK m 67 yönünden ilgili maddeye aykırılık halinde ise herhangi bir idari para cezası yaptırımını öngörülmemiştir.

⁷³ Şeyda Yıldırım, *Hayvan Bulunduranın Sorumluluğu* (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü 2023).

⁷⁴ Akıncı (n 3) 283; Antalya (n 10) 503; Eren (n 16) 940; Kılıçoğlu (n 10) 496; Doğan Şenyüz, *Borçlar Hukuku Genel ve Özel Hükümler* (10. bs Ekin Yayıncılık 2021) 139.

SONUÇ

TBK m 67 ile HKK m 5 arasındaki ilişki hem sorumluluk esasları hem de düzenlemelerin amaçları açısından dikkatle incelenmesi gereken bir konudur. TBK m 67, hayvan bulunduran kişiyi, hayvanın sebep olduğu zararlardan dolayı sorumlu tutarken; bu sorumluluk tipik bir kusursuz sorumluluk değil, ispat yükünün yer değiştirdiği bir kusur sorumluluğu diğer bir deyişle karineye dayalı kusur sorumluluğu niteliğindedir. Bu sistemde, zarar görenin failin kusurunu ispatlaması gerekmez; aksine hayvanın zarar vermesiyle birlikte hayvan bulunduranın kusurlu olduğu varsayılır ve ispat yükü yer değiştirerek doğrudan hayvan bulundurana geçer. Hayvan bulunduran, ancak kurtuluş kanıtı sunarak gerekli özeni gösterdiğini ispat etmesi hâlinde bu sorumluluktan kurtulabilmektedir. Buna karşın, HKK kanun genelinde hayvanların korunması ve refahı ile ilgili genel ilkeleri belirlerken, hayvanlara karşı kötü muamele ve terk gibi fiillere özel düzenlemeler getirmekte ve bu noktada bir farkındalık yaratmayı hedeflemektedir. Kanun m 5 özelinde ise sahiplerinin birtakım yükümlülükler aykırı davranmalarından doğan zararların tazminini öngörmektedir.

Bu iki düzenleme, ilk bakışta farklı amaçlara hizmet ediyor gibi görünse de aslında birbirini tamamlayan nitelikte olup, zarar ve sorumluluk rejimi açısından uyumlu bir şekilde değerlendirilmelidir. TBK m 67 ve HKK m 5 arasındaki ayrımın mantığı, düzenlemelerin farklı normatif hedeflere sahip olmasından kaynaklanmaktadır. TBK m 67'nin öncelikli amacı, ispat yükünü ters çevirerek zarar görenin tazminat talep edebilmesini kolaylaştırmak iken; HKK m 5, hayvanların refahını, korunmasını ve toplumda bu konuda bilinç oluşturulmasını hedefleyen bir düzenlemedir. Bu nedenle, her iki norm arasındaki ilişki bir çelişki değil, işlevsel bir ayrışma ve tamamlayıcılık olarak değerlendirilmelidir. Ancak uygulamada bu iki düzenleme arasındaki paralelliğin sağlanması ve yorumda yeknesaklık oluşturulması gerekmektedir. HKK m 5'in TBK m 67'ye kıyasla daha geniş bir yükümlülük alanı tanınması, ispat yükü zaten kendisinde olan hayvan sahiplerinin sorumluluğunu daha da ağırlaştırmakta ve bu durum hakkaniyet açısından eleştiriye açık bir zemin yaratmaktadır. Mevcut düzenlemeler arasında bir denge sağlanabilmesi ve uygulamada birliğin tesis edilebilmesi için, TBK m 67'deki karineye dayalı kusur rejimi ile HKK m 5 arasındaki koordinasyonun artırıldığı bir yasal çerçeve çizilmesi gerekmektedir.

Kanımızca, yeni bir düzenleme, TBK m 67'nin hayvan bulunduranın sorumluluğunu öngördüğü dengeyi korurken, HKK m 5'te yer alan önleyici tedbir alma yükümlülüğünü daha açık ve uyumlu bir şekilde ifade etmelidir. Bu kapsamda, HKK m 5'te yer alan "rahatsızlıklar" gibi soyut zarar kavramlar yerine somut ve ispatlanabilir zarar kriterlerine yer verilmesi daha adil bir çözüm olacaktır. Tüm bu çalışmadan özetle her iki hükmün de kusur sorumluluğunu ihtiva ettiği ancak TBK uyarınca hayvan bulunduranın kusursuz olduğunu ispatla yükümlü olduğu, HKK uyarınca ise zarar görenin ispatla yükümlü tutulduğu ifade edilebilir. TBK uyarınca hayvanı bir sebebe dayalı olarak fiili hakimiyetinde bulunduran herkes sorumlu tutulurken, HKK uyarınca yalnızca hayvanın himaye sahiplerinin sorumluluğunun bulunduğu; TBK m 67'de yer alan hayvan kavramından fiili hakimiyet altında bulundurulan tüm hayvanlar anlaşılırken, HKK m 5'te yer alan hayvan kavramından sadece sahipli evcil hayvanların anlaşılması gerektiği çıkarımına varılmıştır. Bu durumda TBK m 67 ve HKK m 5 arasında, sorumluluğun niteliği, kapsamı ve ispat yükü açısından önemli farklılıklar bulunmaktadır. TBK

m 67, hayvan bulunduranın kusursuzluğunu ispat yükümlülüğü ile ağırlaştırılmış bir kusur sorumluluğu düzenlerken, HKK m 5, hayvan sahiplerine önleyici tedbir yükümlülüğü getirerek kusur sorumluluğu rejimini benimsemektedir. Bununla birlikte, HKK m 5 hükmünde yer alan *rahatsızlık* gibi soyut kavramlar, somut zararlarla sınırlı bir sorumluluk öngören TBK ile çelişmektedir. Ayrıca, TBK tüm hayvanları kapsarken, HKK yalnızca sahipli hayvanlara ilişkin hükümler içermektedir. Bu durum, iki düzenleme arasında hem yorum farklılıklarına hem de uygulamada karışıklıklara neden olmaktadır. Bu karışıklığın giderilmesi için yeni bir düzenleme gereklidir. Önerimiz, her iki hükmün uyumlaştırılarak tek bir çerçeve kanunda düzenlenmesidir.

Kanaatimizce ilk olarak her iki düzenleme arasındaki sorumluluğun sınırları net bir şekilde belirlenmelidir. Hem TBK m 67 hem de HKK m 5'teki düzenlemeler, teknik anlamda saf bir kusursuz sorumluluktan ziyade, ispat yükünün yer değiştirdiği bir kusur sorumluluğu esasına dayanmalıdır. Bu yaklaşım, hayvan bulunduranın sorumluluğunu "ağırlaştırılmış bir kusur karinesi" üzerine inşa eder; yani kanun, hayvanın bir zarar vermesi durumunda hayvan bulunduranın gerekli özeni göstermediğini ve dolayısıyla kusurlu olduğunu en baştan varsayar. Burada tipik kusur sorumluluğundan fark, zarar görenin failin kusurunu ispat etme yükümlülüğünün ortadan kalkması ve bu yükün yer değiştirerek doğrudan hayvan buldurana geçmesidir. Dolayısıyla hayvan buldurana, ancak durumun gerektirdiği tüm özeni gösterdiğini veya zararın kendisinden kaynaklanmadığını ispat ederek (kurtuluş kanıtı) bu "varsayılan kusurdan" kurtulabilir. Bu bakış açısıyla HKK m 5, hayvan sahibine yüklediği somut ödevlerle bu özen yükümlülüğünün sınırlarını belirlerken; TBK m 67, bu ödevlerin aksatılması durumunda devreye giren ve ispat yükünü ters çeviren tazminat mekanizmasını işletir. Sonuç olarak, her iki madde arasındaki ilişki, hayvan bulduranın subjektif kusurundan bağımsız, ancak objektif özen eksikliğine dayalı bir sorumluluk rejimi çerçevesinde uyumlu hale getirilmelidir. Önleyici tedbir yükümlülüğünün ihlali neticesinde doğan zararlar ise somut ve ispatlanabilir zararlar ile sınırlı tutulmalıdır. Ayrıca, HKK m 5'te geçen rahatsızlık gibi soyut kavramlar kaldırılarak yalnızca ispatlanabilir zararlar dikkate alınmalıdır. Hayvan bulduranın özen yükümlülüğünü netleştiren ve standartlar getiren bir düzenleme yapılmalıdır. Elbette ki somut durumun koşullarına göre alınması gereken tedbirlerin niteliği ve özellikleri de değişkenlik gösterebilir. Ancak iki madde de esasen tedbir almaya teşvik amacını taşıdığından kanunda bu husus açıkça belirtilerek tedbirlerin alınması halinde zarar ortaya çıksa dahi sorumluluğun doğmayacağı ifade edilebilir. Bu durumda denkleştirici adalet sistematığına en uygun olan yorum yapılmalıdır. Toplumsal eşitlik sağlanmalı ve zarar görenin haklarının adil bir biçimde tazmin edilmesi amaçlanırken kusuru bulunmayan kişi tüm yükü tek başına üstlenmek zorunda bırakılmamalıdır. Bu bağlamda, TBK m 67 ve HKK m 5'teki düzenlemelerin hem hayvan buldurana kişilerin hem de zarar görenlerin haklarını dengeleyen bir sorumluluk yapısı kurması gerekir. Her iki hüküm de farklı yönlerden sorumluluğa yaklaşmakta olsa da nihai olarak her iki sistemin de kusur sorumluluğuna dayanması gerektiği açıktır. Burada zarar görenin menfaatinin dengelenmesi ise hayvan buldurana ispat açısından tersine bir yükümlülük yüklenmesi ile sağlanmaktadır. HKK m 5 yönünden ise daha geniş kapsamlı bir sorumluluk öngörmesi sebebiyle hakkaniyetli olan tam kusur sorumluluğunu esas

almazdır. Karışıklığın ortaya çıkmaması açısından iki hükmün de sistematik yorumda da kanun koyucu tarafından kusur sorumluluğu olarak nitelendirilmesi gerekmektedir.

Kapsam yönünden ise özellikle sahibi olunan hayvanların korunmasına ve sahiplerine sorumluluk bilincinin aşılmasına hizmet eden HKK m 5 hükmünde kanun koyucu tarafından açıkça evcil hayvanların sebebiyet verdikleri zararları kapsamını belirlemek suretiyle ve yalnızca evcil hayvanlar söz konusu olduğunda verdikleri zarar yönünden sahibinin sorumluluğuna gidilebileceği yer almalıdır. Bu durumda, HKK m 5'in tam kusur sorumluluğu olması olağan ve adaletlidir. Nitekim TBK m. 67'de düzenlenen hayvan bulunduranın sorumluluğu, kusursuz sorumluluk kapsamında, özen sorumluluğu başlığı altında düzenlenmiştir. Niteliği itibariyle kurtuluş kanıtı getirilebilen objektif özene dayalı sorumluluk olduğu kabul edilmektedir. Hayvan bulunduranın sorumluluğunun temeli, bir hayvanı fiili hâkimiyet altında tutan ve ondan yararlanan kişinin, hayvanın üçüncü kişilere zarar vermesinin önüne geçmek amacıyla gereken tedbirleri almamasından dolayı objektif özen ödevini yerine getirmemesi esasına dayanmaktadır. Kısaca buradaki sorumlulukta, zarar hayvan buldurana yükletilmiş olan objektif özen ve özellikle bakım ve yönetim, gözetim ve denetim ödevinin ihlalinden doğmaktadır. Salt evcil hayvan buldurmanın özen yükümlülüğünü ihlal ettiği söylenemeyeceği gibi sahiplerinin buldurmakta maddi bir menfaati de yoktur. Evcil hayvanlar bireylerin çocuk sahibi olmak istemesi kadar doğal bir saik ile edinilmekte ve hiç büyümeyen çocuklar olarak evlerin bir üyesi haline gelmektedirler. Nasıl ki evlat edinmenin veya çocuk sahibi olmanın kendi başına bir olumsuzluk kaynağı olduğu söylenemezse, evin bir üyesi haline gelen evcil hayvanların varlığının da doğası gereği bir tehdit oluşturduğu düşünülemez. Dolayısıyla, evcil hayvanlar yönünden hayvan sahipleri, tıpkı velayet altındaki çocuğun ebeveyni gibi, ancak zararın meydana gelmesinde özen yükümlülüğüne aykırı davranışları halinde sorumlu tutulmalıdırlar. Kanun koyucu, zarara sebebiyet veren hayvanın evcil ve sahipli olması durumunda, HKK m 5 hükmü ile sorumluluğu sahibinin özen borcuna dayandırmıştır. Nitekim evcil hayvan sahiplenmenin mahiyeti göz önüne alındığında, maddeye bu perspektifle açıklık kazandırılması gerekir. Evcil hayvan sahipliği, sahiplerine maddi bir kazanç veya ekonomik bir menfaat sağlamaktan ziyade, manevi değer taşıyan bir bağlılık ve dostluk sunar. Bu sebeple evcil hayvanların yaratabileceği zararlar, niteliği gereği TBK m 67 ve HKK m 5 düzleminde, yerine getirilmesi gereken bir özen sorumluluğu çerçevesinde değerlendirilmelidir. Bu bağlamda, evcil hayvan sahipliğini TBK'daki diğer sorumluluk hallerinden farklı bir hukuki zemine oturtmak yerinde olur. Evcil hayvan sahiplerine yönelik HKK m 5 uyarınca özel bir özen sorumluluğu rejimi oluşturulduğunun kabul edilmesi; mevzuatın sistematigine, ruhuna ve sosyal hayatın gerçeklerine daha uygun bir çözüm sunar.

KAYNAKÇA

- Akben D, ‘Alman Hukukunda ve Türk Hukukunda Hayvanların Korunmasının Karşılaştırılması’ (2023) 25 [2] Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 1047
- Akbulut B, Türk Ceza Kanunu ile Kabahatler Kanunu Genel Hükümlerinin Yaptırım Hükümleri Dışında Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi (Adalet Yayınevi 2014)
- Akıncı A, Borçlar Hukuku Genel Hükümler (14. bs Ekim Yayınları 2022)
- Akkayan Yıldırım A, ‘6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu Düzenlemeleri Çerçevesinde Kusursuz Sorumluluğun Özel Bir Türü Olarak Tehlike Sorumluluğu’ (2012) 70 [1] İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası 203
- Antalya O G, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, C I (2. bs Seçkin Yayıncılık 2019)
- Aral F, Borçlar Hukuku Genel Hükümler – Şemalarla Açıklamalı (5. bs Yetkin Yayınları 2022)
- Ayan M, Eşya Hukuku II: Mülkiyet (10. bs 2020)
- Aybay A, Borçlar Hukuku Dersleri Genel Bölüm (15. bs Filiz Kitabevi 2020)
- Aybay A ve Hatemi H, Eşya Hukuku (Filiz Kitabevi 2009)
- Baysal B, Zarar Görenin Kusuru (On İki Levha Yayınları 2012)
- Berksoy İ, ‘Hayvan İdare Edenin Sorumluluğu’ (2007) 5 [55] Legal Hukuk Dergisi 2192
- Brehm R, *Berner Kommentar, Kommentar zum schweizerischen Privatrecht, Band VI: Das Obligationenrecht, 1. Abteilung, 3. Teilband: Art. 41-61 OR* (3. bs Stämpfli Verlag 2006)
- Büyüksağış E, ‘Tehlike Esasına Dayanan Genel Sorumluluk Kuralı Üzerine Eleştirel Değerlendirmeler’ (2006) 8 [1] Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 1
- Çekin M S, 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu Madde 71 Çerçevesinde Tehlike Sorumluluğu (1. bs On İki Levha Yayıncılık 2016)
- Deschenaux H / Tercier P, *La responsabilité civile* (2. bs Éditions Universitaires Fribourg 1982)
- Doğan Ş, Borçlar Hukuku Genel ve Özel Hükümler (8. bs Ekin Yayınları 2016)
- Eren F, Borçlar Hukuku Genel Hükümler (29. bs Legem Yayıncılık 2024)
- Eren F ve Dönmez Ü, Borçlar Hukuku Şerhi, 3 Cilt (Yetkin Yayınları 2023)
- Erman H, Eşya Hukuku Dersleri (1. bs Yetkin Yayınları 2020)
- Hüseyin İ, ‘İngiliz Hukukuna Göre Bir Objektif Sorumluluk Hali Olarak Hayvan Bulunduranın Sorumluluğu’ (2021) 1 Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 135
- İçel K, ‘Çağdaş Ceza Hukukunun Evrensel İlkelerinin Kabahat Türünden Eylemler Alanındaki Boyutları’ (2016) 7 Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi 629
- İnan A N ve Yücel Ö, Borçlar Hukuku Genel Hükümler (On İki Levha Yayıncılık 2014)

- Kaleli Ş, 'Hayvan Tutucusunun Sorumluluğu I' (1979) 5 [2] Yargıtay Dergisi 313
- Karahasan M R, Borçlar Hukuku Genel Hükümler (Seçkin Yayıncılık 2003)
- Kayar İ, Borçlar Hukuku Genel Hükümler – Özel Borç İlişkileri (10. bs Seçkin Yayıncılık 2015)
- Kılıçoğlu A M, Borçlar Hukuku Genel Hükümler (28. bs Turhan Kitabevi 2024)
- Kiremitçi O, 'İdari Yaptırımlar ve İdarenin Yaptırım Düzenleme Yetkisi' (2023) 9 [18] Ombudsman Akademik 213
- Koçhisarlıoğlu C ve Söğütlü Erişgin Ö, 'Hayvanın Hukuki Konumu' (2013) Yaşar Üniversitesi Dergisi 1691
- Metin U, '6098 Sayılı Yeni Türk Borçlar Kanunu Hükümlerine Göre Hayvan Bulunduranın Sorumluluğu' (2012) 86 [5] İstanbul Barosu Dergisi 244
- Nomer H, Borçlar Hukuku Genel Hükümler (10. bs On İki Levha Yayıncılık 2024)
- Nomer H N ve Ergüne M S, Eşya Hukuku (10. bs On İki Levha Yayıncılık 2023)
- Oğuzman M K ve Öz T, Borçlar Hukuku Genel Hükümler, C II (Vedat Kitapçılık 2024)
- OOfftinger-Stark, Obligationenrecht II – Besondere Vertragsverhältnisse, C II/1
- Oftinger K / Stark E W, *Schweizerisches Haftpflichtrecht, Band II: Die Gefährdungshaftung, 1. Teil* (4. bs Schulthess 1987)
- Oğuzman M K, Seliçi Ö ve Oktay Özdemir S, Eşya Hukuku (Filiz Kitabevi 2023)
- Orhan M K, Türk Borçlar Hukukunda Hayvan Bulunduranın Sorumluluğu (Seçkin Yayıncılık 2020)
- Özen M, İdari Ceza Hukuku (Adalet Yayınevi 2013)
- Öztürk B, Kabahatler Kanununun Genel Esasları, İdari Ceza Hukuku Sempozyumu (Ankara 2009)
- Saraç S, Türk Borçlar Kanunu'nda Tehlike Sorumluluğu (1. bs On İki Levha Yayıncılık 2013)
- Serozan R, Eşya Hukuku (Filiz Kitabevi 2014)
- Şenyüz D, Borçlar Hukuku Genel ve Özel Hükümler (Ekin Yayınları 2021)
- Reisoğlu S, Borçlar Hukuku Genel Hükümler (Beta Yayınevi 1998)
- Tandoğan H, Kusura Dayanmayan Sözleşme Dışı Sorumluluk Hukuku (Ankara 1981)
- Tekinay S S, Akman S, Burcuoğlu H ve Altop A, Borçlar Hukuku – Genel Hükümler (7. bs Beta Yayınları 2014)
- Tunçomağ K, Türk Borçlar Hukuku, Genel Hükümler (Sermet Matbaası 1976)
- Türkdoğan E B, Türk Hukukunda Bir Kusursuz Sorumluluk Türü Olarak Objektif Özen Ödevine Dayalı Sorumluluk (Adalet Yayınları 2021)
- Uyumaz A, 'Sorumluluk Hukukunda Kusur Kavramı ve Kusurun Tespitine İlişkin Bir Öneri' (2023) 1 Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 503

Uygur T, Açıklamalı ve İctihatlı Borçlar Kanunu Genel Hükümler, C I (Adalet Matbaacılık 1990)

Yıldırım A, Borçlar Hukuku Genel Hükümler (15. bs Monopol Yayınları 2024)

Yıldırım Ş, Hayvan Bulunduranın Sorumluluğu (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü 2023)

Yücel Ö, Türk Borçlar Kanunu'na Göre Genel Tehlike Sorumluluğu (1. bs Seçkin Yayıncılık 2014)

Yiğit B, Genel Tehlike Sorumluluğu (1. bs Seçkin Yayıncılık 2022)